

**„REROMÂNIZARE” CONTEMPORANĂ.
O PANORAMĂ A TREIZECI DE ANI DE PREZENȚĂ ITALIANĂ
LA ORADEA¹**

Raluca LAZAROVIC VEREȘ²

Doctor în romanistică
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

CZU: 94(=131.1:498)“19”

DOI: <https://doi.org/10.59295/lrr2023.39>

Summary:

A contemporary „re-romanisation” . Overview of thirty years of Italian presence in Oradea

After the golden age of the city, due to the peninsular bishops and humanists and later through the military and civil architects, the Italians returned as protagonists after 1989, when in Oradea, the third spoken language, after Romanian and Hungarian, became Italian, not only through native speakers, but also through the corollary of speakers around the central native group, employees, collaborators, family, friends. Where there is an Italian, in a professional or private entourage, everyone present becomes an Italian speaker! The closest trusted collaborators of Italian entrepreneurs are always good Italian speakers. The Italians represent a force with significant vitality and impact on the urban demographic and cultural texture. Therefore a still discreet but increasingly evident phenomenon of „re-romanisation” is taking place through presence and language; a presence that is now visible, not only through the economic realities it brings, but which also produces linguistic contamination and transformation.

Keywords: Association, Community, Italians, Interculture, Linguacultura, Migration, Minority, Oradea, Re-romanization.

Oraș cu vocație multiculturală, multiethnică și multiconfesională, Oradea, loc de graniță astăzi dintre România și Ungaria, poziționat mult mai central în alte timpuri, cu o realitate geopolitică „cameleonică”, „perlă” citadină a diferitelor stăpâniri, își desfășoară existența de secole, într-o imensă varietate și continuă diferențiere, care pătrunde capilar în orice detaliu al vieții

---

¹Prezentul articol reprezintă o reinterpretare a unei părți din teza de doctorat în Istorie (cap. II), intitulată *Italienii și evreii, între imigrație și comunitate în Cetatea Oradea, de la fondare până în zilele noastre*, susținută la 20 octombrie 2023 la Școala doctorală „Relații internaționale și Studii de Securitate” a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, distinsă cu *magna cum laude*. Coordonator: C.Ș. II dr. habil. Mihaela Viorica Gligor, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române.
² Autoarea este și doctor în Romanistică al Universității din Torino, Italia (2009).

cotidiene, de la social, la cultural, la arhitectonic – stilul eclectic de astăzi fiind o simbolică și fidelă oglindire a vieții socio-politice de-a lungul istoriei sale. În 2023, Oradea a sărbătorit 910 ani de atestare documentară – este al doilea cel mai vechi oraș de pe teritoriul României, precedat doar de Alba Iulia, unde este menționat, în secolul X, Gyula, căpetenia ungarilor creștinați din Transilvania. La 1113, Oradea este documentată ca așezare urbană, dar încă cu 21 de ani înainte, în 1092, Episcopia Romano-Catolică se mută aici din Biharia vecină. După o sută de ani de la ridicarea sălașului de cult, are loc canonizarea fondatorului, în catedrala din cetatea ridicată în jurul acestei mănăstiri, ceea ce face Oradea loc de pelerinaj, de mare cinste și trecere. Fiica lui Ladislau, regele ungar și fondatorul catolic, devine împărăteasă bizantină și apoi este canonizată Sfânta Irena Xenia în calendarul grec-ortodox – un ecumenism care marchează orașul de pe Criș încă de la fondare.³

De-a lungul veacurilor, între cele mai spectaculoase din punctul de vedere evolutiv grupuri etnice ale orașului se disting italienii. Acest grup etnic este fondatorul *de facto* ai orașului catolic, pe care l-a ridicat *de iure* la rang de oraș episcopal, cu o tradiție imensă de episcopi, prelați, umaniști, arhitecți militari, constructori, artiști, dar și formatori ai inteligenței locului, până la Reformă. Această cezură a avut loc la 1557, odată cu cucerirea cetății de către Ioan Sigismund Zapolya, care trecuse la protestantism. Episcopia Catolică de Oradea își pierde legitimitatea, ca apoi să fie interzisă și expulzată, iar domeniile sale confiscate, trecute în tezaurariatul Transilvaniei și administrate de Căpitănia Cetății; aceeași soartă o au canonicii Capitulului, care părăsesc Cetatea și revin abia după 135 de ani. Credincioșilor catolici li se pune în vedere că singura posibilitate de a rămâne în Cetate este să se convertească la protestantism. Sub amenințarea prigoanei, în Duminica Floriilor din 7 aprilie 1566, credincioșii catolici părăsesc catedrala din Cetate, fondată de regele canonizat Ladislau I și nu mai revin niciodată... Catholicismul și instituțiile sale sunt repuse în drepturi de Casa de Habsburg, care, printr-un război lung și distrugător, cucerește Oradea de la turci – între timp deveniți stăpâni ai orașului și pe care îl transformaseră în pașalâc pentru 32 de ani.⁴ Apusese însă era episcopilor italieni, sunt aduși cu noua administrație militari și *maestri murariorum* peninsulari; „Difuzarea artei baroce în Europa central-răsăriteană, în contextul politicii de Contrareformă promovată de Imperiul habsburgic în regiune, a făcut ca în a doua jumătate a veacului al XVII-lea și în cel următor, să asistăm la o prezență crescândă de arhitecți și meșteșugari italieni pe șantierele transilvănene, în edificarea unor proiecte de arhitectură religioasă în

³ Dumitru Noane, Augustin Țărău. *Oradea – Nagyvárad – Großwardein. Momente inedite din istoria așezării*. Oradea: Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2023.

⁴ *Istoria orașului Oradea*, coordonatori Liviu Borcea și Gheorghe Gorun, ediția a II-a revăzută și adăugită. Oradea: Editura Arca, Oradea, 2007, 510 pp.+ XXXI pp.

principal, alături de cea civilă”⁵. Pe plan eclezial, Oradea cunoaște o revitalizare a relațiilor cu Italia și deci și a prezenței italiene din Oradea, în secolul al XIX-lea, prin ridicarea Bisericii Unite Române la rang de mitropolie în 1853.

După epoca de construcție și, prin aceasta, de reorientare identitară a orașului pe plan arhitectural conform noilor cerințe și dorințe ale stăpânirii, italienii se retrag și din cetatea tot mai puțin utilă militar, pe măsură ce orașul și localitățile-satelit se repopulează în urma distrugerilor masive cauzate de războaie, cresc demografic și se dezvoltă rapid. Vin însă alții, un nou „val” de italieni. Revoluția industrială marchează un salt calitativ major, care aduce un boom economic fără precedent și o relativă bunăstare generală a locuitorilor. „Administrația habsburgică [...] a practicat o politică de colonizare cu reprezentanți ai diferitelor etnii din alte părți ale imperiului sau din afara acestuia, componente de populație specializate în diferite meserii, încurajate să se stabilească în Transilvania și Banat, așa cum au fost șvabii în Banat, țipțerii în Maramureș, slovacii în Bihor și Arad, cehii pe clisura Dunării etc. Italienii nu sunt deci un caz singular, ei reprezintă expresia unei necesități de dezvoltare și progres, resimțită de administrația habsburgică și apoi austro-ungară a Transilvaniei și Banatului, ei, alături de alte popoare din imperiu, reprezentau forța de muncă calificată pe anumite sectoare ale industriei extractive, exploatarea lemnului, infrastructură.”⁶

În acest context, cei mai mulți dintre italienii sosiți în părțile de est ale Imperiului habsburgic „au venit din provincii de nord și nord-est ale actualei Italii, precum Trentino, Friuli, Veneto, care au aparținut până la unificarea Italiei de Imperiul habsburgic, cu excepția regiunii Trentino care continuă să facă parte din imperiul dualist până la sfârșitul Primului Război Mondial. Astfel, pentru mulți dintre aceștia nu era vorba de o emigrare în sens convențional, caracterizată prin părăsirea țării de origine și stabilirea între frontierele unui alt stat, ci doar de relocarea în interiorul aceleiași țări, altfel spus au schimbat o periferie a imperiului cu o altă periferie”.⁷

Așadar, avem de a face de această dată cu o migrație internă, simțită atunci ca temporară, reversibilă, dar care a durat o sută de ani, începând cu perioada imediat următoare unificării Italiei (martie 1861, sub Vittorio Emanuele II), până în urmă cu cincizeci de ani, când „miracolul” economic italian din anii 70-80 a dus la staționarea și chiar reducerea fenomenului migrator. Acesta a fost reluat imediat după căderea zidului Berlinului, către țările din Est, sub o altă înfățișare: antreprenori în căutarea oportunităților din terito-

⁵ Ion Cârja. La începuturile unei diaspore uitate: italienii din Transilvania. Considerații istoriografice. În: *Acta Musei Apulensis. Apulum Lvii Series Historia & Patrimonium. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia*, 2020, pp. 337-356.

⁶ *Ibidem*, p. 339.

⁷ *Ibidem*, p. 338.

riul proaspăt dezrobot de „colonizarea comunistă”, care lăsa liber spațiul pentru o „colonizare neocapitalistă” – piață de desfacere, mână de lucru ieftină, obediență și fără pretenții, marje de profit mare și un trai bun pe bani puțini.

După intrarea în Uniunea Europeană, Oradea cunoaște un avânt fără precedent de absorbție a fondurilor europene pentru mari opere publice, care poate echivala, simbolic, numai cu perioada de început de secol XX, când se spunea că în toată istoria locală nu se mai construiseră niciodată atât de mult și – ca și astăzi – administrația s-a îndatorat excesiv prin deschiderea prea multor șantiere concomitent, spre nemulțumirea tuturor locuitorilor, indiferent de apartenență etnică. Privind retrospectiv, dezvoltarea edilitară și cultura orădeană se datorează moral și material, încă de la fondare, cu precădere în secolele XV-XVIII, prezenței italiene (fără ca aceasta să devină o comunitate *per sé*)⁸, apoi preiau aproape ca o ștafetă, din mers evreii, care, mult mai organizați comunitar, câștigă spațiu și forță de manifestare în Epoca Luminilor, făcând din oraș un veritabil centru de interes capitalist și de artă arhitecturală Secession. După cel de-Al Doilea Război Mondial, cortina de fier cade inexorabil și impenetrabil pentru ambele comunități, autor moral fiind comunismului uniformizant și debilitant pentru toate grupurile etnice, culturale și religioase.

Astăzi, pe baza înscrierilor la asociația de italieni, a înscrierilor la AIRE⁹ prin biroul corespondentului consular Cav. Antonio Sargenti de la Oradea, se estimează că ar fi 600 de italieni în Bihor, cei mai mulți dintre ei fiind concentrați în Oradea, zona metropolitană, dar și în municipiile Marghita, Beiuș, Ștei, Valea lui Mihai, în funcție de interesele profesionale și obligațiile familiale. Cei aflați la Oradea contribuie în diferite feluri la identitatea „varadiensisă”, asociația fiind o agora de întâlnire intra și extra comunitară, mai ales cu românii majoritari, dar și cu celelalte minorități prezente. Datele cantitative

⁸ Cf. Florina Ciure. *Venezia e Oradea nei secoli XIII-XVIII. Interferenze economiche, culturali e artistiche*. Oradea-Veneția: Editura Muzeului Țării Crișurilor și Bibliion Centro Studi Veneziani, 2020.

⁹ *Anagrafe Italiani Residenti all'Estero* (A.I.R.E.) „Registrul de evidență al italienilor rezidenți în străinătate a fost instituit prin Legea nr. 470 din 27 octombrie 1988 și conține datele cetățenilor italieni care locuiesc în străinătate pentru o perioadă mai lungă de 12 luni. Acesta este gestionat de Primăriile italiene și de Ministerul de Interne pe baza informațiilor sosite de la Birourile consulare. Primăriile italiene sunt singurele competente să țină registrul de evidență a populației, atât a celei rezidente în Italia cât și a cetățenilor rezidenți în străinătate. Biroul consular de referință, odată examinat dosarul cetățeanului, trimite cererea de înscriere în A.I.R.E. la Primăria competentă, care actualizează situația reședinței în străinătate și a listelor electorale. Înscrierea în A.I.R.E. implică: Ștergerea reședinței de pe teritoriul Republicii (ștergerea din A.P.R. – Registrul de evidență a Populației Rezidente); Permite cererea de servicii consulare în calitate de rezident în străinătate la Biroul consular de referință; Permite votul în străinătate fără a depune o cerere specială. A.I.R.E. implică schimbarea reședinței ca domiciliu, nu a celei fiscale; pentru schimbările privind reședința fiscală, cetățeanul va trebui să se adreseze Administrației Financiare Serviciul de înscriere este gratuit și nu este necesară prezența persoanelor în cauză”. ([https://ambbucarest.esteri.it/ambasciata_bucarest/ro/informazioni_e_servizi/servizi_consolari/anagrafe%20\(aire\)/che-cos-e-l-a-i-r-e-e-che-cosa.html](https://ambbucarest.esteri.it/ambasciata_bucarest/ro/informazioni_e_servizi/servizi_consolari/anagrafe%20(aire)/che-cos-e-l-a-i-r-e-e-che-cosa.html)) (accesat 02.03.2023).

nu sunt suficiente și sunt doar parțial relevante, comunitatea italienilor de astăzi și din ultimii treizeci de ani, instalată gradual, după căderea comunismului, fiind extrem de fluidă și dificil de cuantificat.

În acest context, abordarea metodologică care credem că surprinde cel mai bine esența a ceea ce reprezintă grupul etnic italian prezent în orașul de pe Criș, este cea fenomenologică euristică, care permite cercetătorul ca, pe baza unor studii și observații empirice îndelungate „din interior”, să descrie și să analizeze holistic și interdisciplinar fenomenul migrator italian, făcând apel la relațiile dezvoltate cu comunitatea în general și cu subiecții în speță, și la expertiza pluridisciplinară, după modelul fenomenologic descris de C. Moustakas¹⁰. Am efectuat așadar o cercetare calitativă cu accent pe reflexivitate subiectivistă privilegiind sinteza comparativă și colectarea empirică a informațiilor din teren.¹¹ În acest scop, am combinat istoria orală, cu istoria tradițională, lingvistica și semiotica, am operat așezând în conexiune date, fapte, fenomene, traiectorii de viață.

La o primă vedere, grupul italian din Oradea este departe de a fi omogen ca structură socială, profesională, însă interesele sunt comune. Solidaritatea față de grupul etnic originar este și acesta fluctuant, în funcție de interese economice intragrup și intergrup, afinități interpersonale, prezentând în același timp caracteristicile tipice de manifestare ale minorităților etno-lingvistice și confesionale nealiniată decât parțial la realitățile socio-politice ale populației majoritare românești și maghiare din Oradea, față de care au păstrat distanța și echidistanța, în încercarea de a-și conserva pe cât posibil o poziție stabilă și neimplicată.

În cazul italienilor de astăzi, dincolo de folosirea limbii italiene ca limbă internațională eclezială – moștenitoare a limbii latine și formatoare pentru clerul catolic orientat spre centru, Roma/Vatican, aceasta devine limba „de lucru” a celui puternic, a „cuceritorului” economic, relațiile de tip colonial fiind specifice mai ales în primul val antreprenorial după căderea comunismului. Investitorul italian sosit la Oradea, nu trebuia și nu se simțea în niciun fel obligat să învețe limba țării, de altfel nici să-i cunoască istoria, cultura sau modul de viață zilnică al angajaților, considerați doar mână de lucru ieftină și exploatabilă; era suficient să găsească câțiva intermediari, administratori, secretare, șefi de producție care să aibă minime cunoștințe de italiană și prin care să impună strategia de lucru, condițiile contractuale, salarizarea etc. Lucrurile încep să se schimbe cu al doilea val, din anii 2000, când reglementările europene pentru România, țară candidată la membralitatea UE, devin o

¹⁰ Clark Moustakas. *Heuristic research: design, methodology, and applications* SAGE Publications. Inc.: 1990.

¹¹ Septimiu Chelcea. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, ediția a III-a. București: Editura economică, 2007.

realitate de neocolit, vidul legislativ se umple încet-încet, chiar dacă adesea este doar un paravan sub care continuă vechile cutume, însă investitorii italieni sunt obligați să fie mai atenți la detaliile realității în care își mută afacerea, deschid fabrici și alte noi activități. Aspectele culturale, modul de lucru, starea de spirit de echipă, limba angajaților nu le mai sunt indiferente și se ține cont de ele. Se verifică așadar o perioadă de tranziție, care culminează cu noua generație de antreprenori tineri, care au relații mult mai puțin ierarhizate, sunt mult mai deschiși către interculturalitate, sunt interesați să învețe și să se adapteze la „limbacultură”, să cunoască istoria și să asimileze obiceiurile și mentalitatea locului unde au venit să trăiască din motive profesionale și afective. Cele mai reușite exemple sunt, desigur, cei care au rămas după studiile universitare la Oradea, deocamdată excepții – o noutate a ultimilor 10 ani.

* * *

„A învăța o limbă străină înseamnă a merge înspre o altă cultură, a o îmblânzi și, într-un anumit fel, a țî-o însuși.”¹² Chiar dacă imperfect sau asimetric, „a deveni bilingv înseamnă a deveni bicultural sau, mai exact, a integra două culturi în propria identitate”¹³ – toate cazurile prezentate în acest studiu se opresc cu atenție și subliniază aspectul identitar cultural și lingvistic de însușire sau de respingere, după caz, a „*limbiiculturii*”¹⁴ – concept unitar și insolubil al unei „comunități lingvistice”, atunci când se trăiește într-o societate străină. Un bilingv nu este suma a doi monolingvi, nu dezvoltă două identități separate, ci integrează două culturi într-o singură identitate și încă un aspect: în definirea bilingvismului trebuie subliniat faptul că nu există doi bilingvi identici, iar bilingvismul perfect și simultan este la fel de rar ca așa-numita „ureche muzicală perfectă”, întrucât nivelul de competență variază în diferite registre, depinde de frecvența utilizării, de prestigiul fiecăreia dintre limbi într-un anumit context, de legătura afectivă cu fiecare dintre ele, de scopul folosirii și interesul față de un anumit discurs și un anumit interlocutor. Astfel, considerăm că „bilingvismul” italienilor orădeni – mai ales al celor din primele două „valuri” de sosire – ar putea fi încadrat, cu unele excepții, mai degrabă ca „semilingvism” (incapacitatea individului de a vorbi clar, coerent și elaborat în vreuna dintre limbi, fapt care în mod inerent conduce de fapt la o un rezultat parțial nedorit – înapoierea sau incompetența culturală în ambele culturi), fenomen cauzat și de vârsta la care individul devine bilingv (cei mai mulți italieni sunt „pseudobilingvi tardivi” sau în cel mai bun caz pot fi asimilați categoriei de utilizatori ai unui „bilingvism aditiv tardiv”).

¹² Gilles Ferreol, Guy Jucquois (ed.). *Dicționarul alterității*, traducere de Nadia Farcas. Iași: Polirom, 2005, p. 86.

¹³ *Ibidem*, p. 86.

¹⁴ Giorgio Raimondo Cardora. *Introduzione all'etnolingvistica*. Torino: UTET Università, 2010.

În cazul italienilor de la Oradea, acest bilingvism nu e niciodată neutru, ierarhizarea celor două limbi conduce spre o diglosie paradoxală (care nu exclude desigur semilingvismul): dacă româna este limba autorităților statului în care își desfășoară activitatea la Oradea, italiana este limba autorității în cadrul unei realități de tip „stat în stat”, respectiv firma cu capital italian sau mixt, al cărei consiliu de administrație și/sau director executiv este de obicei italian. Această pendulare rezultă nu de puține ori tensionată la nivel identitar și social, pentru ambele părți: italieni și români (sau maghiari), o tensiune care însă se rezolvă în general pozitiv, și progresiv în ultimii ani, prin deschiderea canalelor comunicative, prin care are loc schimbul cultural și lingvistic în flux circular continuu, în ambele sensuri. „Reromanizarea” are loc așadar și de o parte și de cealaltă, diferența majoră fiind că limba italienilor din Oradea suferă doar unele influențe la nivel individual, într-o mai mică sau mai mare măsură, pe când româna (la început doar vorbită) este mai susceptibilă să accepte masiv, comunitar la nivel lexical noi barbarisme și la nivel paremiologic, prin proverbe, moduri de a spune, calchiate, ca adaptare la realitățile grupului hegemon economic. Această permeabilitate lingvistică se datorează unei duble presiuni: pe de o parte, prestigiul limbii potentatului economic, preluându-se codul lingvistic tehnic, sectorial, o cantitate de cuvinte care acoperă un gol terminologic, pe de altă parte, dar și cel al relațiilor de muncă, pe de altă parte, contaminarea italo-filă/fonă a românilor întorși din peninsulă sau a celor care lucrează cu sau pentru „un capo italiano”.

Dacă limba este liantul între concepte precum „identitate”, „comunitate”, „minoritate”, atunci comunicarea este cea prin care are loc existența însăși a grupului. Aceasta, ca orice fenomen, se bazează pe principii de funcționare¹⁵, prin care se poate analiza calitatea lui. În cazul comunicării de grup, *principiul influenței* este cel mai relevant. Așa-numita *passaparola* italiană – trecerea mesajului de la un individ la altul (a se vedea trendul de creștere a prezenței la Oradea a pensionarilor italieni), este cea mai importantă în cadrul unui grup minoritar, fie el comunitate sau minoritate națională. De asemenea, *principiul reglementării*, prin care, pentru a echilibra existența de grup, de pildă în context favorabil, în cadrul unei majorități care impune o anumită orientare, într-un moment istoric de bunăstare, grupul minoritar își comunică intențiile prin gesturi care să atragă stima majorității, capital social și de imagine, și chiar prestigiul – de pildă implicarea activă a Asociației „Italiani în Bihor”, în numele întregii comunități italiene, în acte și evenimente caritabile dar și de mare efect social și amplă vizibilitate). Pe de altă parte, în vremuri de criză, în încercarea de a supraviețui fizic pandemiei de pildă, italienii s-au apropiat de structurile spitalicești prin donații directe și

¹⁵ Gilles Amado, André Guittet. *Psihologia comunicării în grupuri*. Iași-București: Collegium, Polirom, 2007.

achiziționarea de aparatură de ventilație și ecografie mobilă, desigur, pentru uz comun, dar și ca, „în caz de nevoie”, grupul să beneficieze preferențial de servicii medicale.

Așadar, după evul de aur al orașului, datorat episcopilor peninsulari și a umaniștilor și mai apoi prin arhitectii militari și civili care s-au ocupat strict de aspectele edilitare ale urbei, italienii au revenit ca protagoniști după 1989, când la Oradea, a treia limbă vorbită, după româna și maghiara, a devenit italiana, nu doar prin vorbitorii nativi, dar și prin corolarul de vorbitori pe care îi produce, angajați, colaboratori, familie, prieteni. Unde este un italian, într-un anturaj profesional sau privat, toți cei prezenți devin după puteri italofoani. Cei mai apropiați colaboratori de încredere ai antreprenorilor italieni sunt buni vorbitori de italiană. O „Little Italy” se reproduce în medii mai mari sau mai mici, dar toate la un loc constituie împreună o forță cu impact semnificativ asupra țesutului demografic și cultural urban. Un fenomen încă discret, dar tot mai evident, de „reromanizare” are loc prin prezență și limbă; o prezență tot mai vizibilă, nu doar prin realitățile economice pe care le aduce, dar produce și contaminare lingvistică. La aceasta se adaugă întoarcerea unora dintre românii aflați temporar în diaspora, pe teritoriul Italiei. Cuvântul „badantă” nu mai este nou, este o realitate lingvistică acceptată. În DEX găsim: „badantă / badante s. f. (Italienism) Femeie care se ocupă cu îngrijirea unor persoane care au nevoie de atenție specială: vârstnici, bolnavi ș.a.m.d. Din it. badante.” Nu este singurul caz, sunt tot mai multe deocamdată în anticamera Dicționarului explicativ al limbii române, urmând același model ca cel al reromanizării franceze de secol XIX, cu diferența că acum există o puternică concurență din limba engleză, mai ales în domenii ca tehnologia, informatica, marketingul, însă reușește să pătrundă în mediul familial, amical, dar și cel industrial sau imobiliar, acolo unde și-au găsit nișa de manifestare și activare italienii și românii întorși din Italia, aducând cu sine un *know-how* („*saper fare*”) specific, tradus prin leme, lexeme și chiar elemente paremiologice semnificative.

Desigur, între limbă și cultură există o legătură intrinsecă, nu doar prin tipul de raționament pe care limba îl generează, dar mai ales prin conținutul cultural și imaginar pe care îl vehiculează, cultura exprimându-se și creând semnificații prin limbă, fiind în același timp depozitarul memoriei culturale, este vehicul privilegiat de tradiții, istorie și ideologii¹⁶. Ele nu pot exista una fără cealaltă. În acest context, trebuie menționat că odată cu sporirea prezenței italienilor în Bihor și Oradea, cererea pentru cursurile de italiană – de „*linguacultura*” – a crescut exponențial, fiind un avantaj la angajare. Acest lucru a determinat ca instituțiile să ia act și să organizeze din fonduri publice acest

¹⁶ Giorgio Raimondo Cardona. *Introduzione all'etnolinguistica*, p. 74.

tip de cursuri, cu recunoaștere din partea Ministerului Muncii și eliberare de atestat. De asemenea, Institutul Italian de Cultură și-a manifestat interesul de a organiza la Oradea printr-un profesor permanent, cu contract de colaborare cursuri de italiană recunoscute. Universitatea din Oradea, din păcate, nealiniată cu noile realități nu privilegiază limba italiană, care, deși are un trecut glorios, Literele orădene au declassat italiana și au favorizat alte limbi, aruncând în derizoriu acest potențial profesional al propriilor studenți și mai ales ceea ce s-a făcut la cea care a fost odată Catedra de limbă italiană, prin cei mai dedicați profesori. O colaborare între Asociația Italianilor în Bihor și Universitatea din Oradea, deși a existat un protocol dorit și semnat de ambele părți în 2020, nu a fost posibilă, a intrat în impas imediat, iar acordul a căzut rapid în caducitate. Există acorduri între universitățile din Oradea și Padova, aspect benefic, dar asimetric, între Facultatea de Istorie din Oradea și Catedra de limba română a universității din Padova, rezultatul rezumându-se la conferințe, volume, întâlniri, efectele fiind circumscrise însă strict în mediul academic, fără prelungiri sau rezonanțe concrete în cele două societăți, ca de pildă traduceri semnificative, ieșirea în spațiul public cu autori reprezentativi din ambele țări, etc. acțiuni menite să faciliteze apropierea și cunoașterea reciprocă. Tot astfel, studenții italieni nu sunt încurajați de modul în care au loc schimburile interacademice, dovedite de-a lungul anilor ca deficitare și ineficiente, chiar descurajante, iar cei români – puțini care aleg Italia – pleacă în peninsula fără un bagaj de cunoștințe adecvat misiunii, întrucât universitatea nu oferă calitativ și cantitativ instrumentul lingvistic și cultural care să asigure succesul studenților săi în experiențe academice de tip Erasmus sau de altă natură. Din acest punct de vedere, spre deosebire de modelul francez de secol XIX, prin care tinerii români trimiși la studii în universitățile franceze, mai ales cele pariziene, după ce s-au întors în țară, au „reromanizat” atât *formamentis* și au actualizat limba cu realități noi, realitatea de astăzi arată că „reromanizarea” italiană ignoră mediul academic inabordabil și crispat și are loc cu precădere pe filiera diasporică (italiană și română) de nivel mediu și prin revenirea muncitorilor români necalificați, studenții români fiind, din păcate, tributari unor structuri și proceduri tipice unui mediu academic nereformat de o parte și de alta. Această nouă „reromanizare” de sorginte italiană este pe de altă parte în directă concurență cu anglicizarea violentă, care a parazitat excesiv limba română actuală, care desigur este mult mai brutală, considerând diferența dintre engleză și română. Dacă trebuie să aibă loc o actualizare a limbii române după noi realități occidentale care să occidentalizeze relațiile interumane și productive din spațiul românesc, reromanizarea italiană este desigur preferabilă și s-ar plia desigur mai natural pe structura neolatină și vocabularul afin al celor două limbi romanice.

Prin reprezentatii săi de vârf, comunitatea italiană la Oradea nu se limitează însă la desfășurarea propriilor activități, ci lucrează activ la prezervarea identității italienești la Oradea, prin recuperarea predecesorilor, încercând să înnoade firul roșu al Ariadnei, înapoi, spre trecutul glorios. Modalitatea privilegiată este ca alături de căutarea și ocuparea unor nișe de piață prin activități comerciale și industriale, dezvoltare imobiliară etc., să impună cu tenacitate o imagine pozitivă cu continuitate a italianității la Oradea, fie și printr-o pseudo genealogie sau „pedigree” istoric, realizând un liant cu valențe de legendă, o tradiție profesională și chiar politică neîntreruptă dintre marii înaintași și comunitatea de astăzi. De pildă, în momente-cheie de prezentare și autoreprezentare, italienii nu uită să menționeze că refacerea centrului, a Pieței Unirii, sub administrația „Bolojan”, se datorează unui maestru pietrar din Trento, Raimondo Ercole – un personaj magnanim, aventurier, ireverențios ajuns la senectute în orașul de pe Criș, care locuiește într-o casă mică și în condiții spartane, extrem de implicat în activități caritabile pe cont propriu, în afara asociației în funcțiune, pe care o dezavuează. Tot el este, alături de Luigi Marzio, antreprenor, fondatorul Centrului cultural italian, nefuncțional de mai mulți ani. În bună tradiție catolică, italienii sunt activi și găsesc un limbaj comun în acte civice și evenimente de binefacere, păstrând strânse bunele relații cu cele două episcopii latine de Oradea.

La începuturile noii asociații a italienilor în Bihor înființate la finalul anului 2019 (a patra după 1990, ceea ce lasă să se întrevadă tensiunile interne majore și posibilele restructurări, mai ales între membrii influenți ai comunității), cu câteva luni înainte de declanșarea pandemiei SARS-Cov 2, în consiliul director fondator, format din 11 membri, au fost incluși doi români italofofi și italofofi: un antreprenor, consilier al primarului Ilie Bolojan, și o româncă (de altfel singura femeie, filolog, implicată administrativ și cultural – domeniu destinat marginalizării, prioritățile fiind stabilite „după chipul și asemănarea” decidenților. Acest lucru arată și zonele de interes real ale comunității organizate: apropierea de administrația locală, de elita politică și economică.

Intențiile însă au părut mult mai ample și mai generoase în discursul de deschidere al evenimentului de inaugurare a asociației oferit de președintele Antonio Sargenti, din care spicuim:

„Italienii s-au reunit și au format această asociație în încercarea de a facilita integrarea comunității italiene (stabile) prin promovarea culturii, a unei educații de calitate, dar și în vederea înțelegerii și dezbaterii unor subiecte de interes public local. Sensul culturii trece dincolo de artă, istorie și poezie, înseamnă și tradiții, de la cele culinare, la muzică și profesionalism, și în general tot bagajul pe care ființa umană o poartă cu sine”¹⁷.

¹⁷ Document din arhiva personală.

Ceea ce a urmat în cei patru ani de existență s-a desprins complet de declarațiile inițiale, restrângând sever tocmai aceste aspecte de promovare a educației, a culturii și limbii italiene. S-a revăzut așadar definiția culturii, care s-a redus la câteva întâlniri culinare între membrii asociației, cei mai apropiați colaboratori și familiile lor și la trei concerte anuale cu muzică de popularizare cu scop caritabil. Aceste inconsecvențe au produs efecte nedorite mai ales pe plan intern, penalizând imaginea grupului pe plan extern. Fricțiunile au apărut curând, pandemia a venit cu restricții severe și imposibilitatea de a organiza ședințe, confruntări, comunicare frontală, discuții lămuritoare și a adăugat tensiuni, menite să fractureze coeziunea de grup. Cu toate acestea, asociația a reușit să se implice activ, chiar și în pandemie, în problemele sociale existente. Desigur, cultura a suferit cel mai mult, din motive logistice (carantina și restricțiile sociale) aspect care s-a adâncit și a creat un trend permanent, înregistrându-se o scădere treptată a interesului pentru evenimentele culturale – tocmai cele invocate în discursul de deschidere. În cadrul unui eveniment, președintele confirmat la al doilea mandat, Antonio Sargenti, aduce în fața publicului orădean bilanțul până la finalul anului 2022:

„Succesul evenimentelor pe care le-am organizat a fost pe deplin recunoscut și a primit aprobarea generală, ceea ce ne-a flatat și ne-a încurajat să continuăm aceste inițiative.

Am dori să vă informăm despre ceea ce am făcut până acum:

1) Am donat 25.000 de euro Spitalului Provincial din Oradea
2) În cadrul Covid, cu 8.000 de euro am cumpărat și donat un aparat de ecografie portabil pentru a fi transportat în ambulanțe.

3) În 2021, AIB, împreună cu Episcopia greco-catolică din Oradea, în persoana episcopului Virgil Bercea, a promovat un acord foarte important între Spitalul Provincial din Oradea și Spitalul „Burlo Garofalo” din Trieste, în domeniul pediatric, pentru tratarea cazurilor specifice și dificile

4) În data de 09.07.22 am organizat un concert în magica „Cetate” din Oradea cu 10 tenori, de 10 naționalități diferite, care ne-a permis să strângem (între vânzarea biletelor și donații) suma de 20.000 de euro pe care am destinat-o în întregime copiilor români care au nevoie de tratament în străinătate, conform acordului menționat la punctul 3.

5) Am plătit 1.000 de euro comunității Don Orione din Oradea, participând la achiziționarea unui microbuz.

6) A fost organizat un eveniment de ciclism, „Oradea pedalează”, ale cărui încasări au fost donate copiilor ucraineni cu dizabilități.

7) În data de 19.11.22 a fost organizat un concert susținut de formația italiană „Super4”, care a încântat numeroșii ascultători cu muzică italiană.

8) În data de 10.12.22 a fost organizat un concert cu muzicieni ai Filarmonicii de Stat din Oradea, care s-a bucurat de un mare succes, iar suma strânsă din donații, în valoare de 1.200 de euro, va fi alocată copiilor care au nevoie de îngrijire.

În speranța că cele descrise au fost pe placul și aprobarea dumneavoastră, vă reînnoim sincerele noastre mulțumiri, cu speranța că viitorul ne va aduce noi ocazii de a fi alături de Oradea”¹⁸.

Ceea ce se vede ca într-o vitrină aglomerată denotă interesul pentru aspectul cantitativ și material, lipsesc tocmai serviciile culturale de calitate fără alt scop decât binele cultural comun și promovarea valorilor culturale italiene, cursurile de limbă și cultură italiană. În general, cultura de înaltă ținută a fost în primul consiliu director și continuă să fie și în al doilea (încă mai restrictiv ca primul – nu mai este nicio femeie în al doilea consiliu), disconsiderată și marginalizată, adusă în prim plan doar sporadic, contextual, strict în relațiile cu oficialitățile locale și oaspeții de seamă din Italia. Confruntările arată fără drept de apel o atitudine prin care se preferă o autominimalizare în scop utilitar, prin sintagme reiterate: „suntem doar niște antreprenori”, „nu ne pricepem la cultură”, „nu avem timp pentru cultură”, „acum avem alte priorități”, de ignorare și blocare a celor calificați și capabili cultural, ceea ce penalizează în mod neașteptat imaginea general acceptată a italienilor ca mari exportatori și producători de cultură în toate timpurile.

Acest trend s-a menținut constant, înregistrând o stabilizare a fenomenului, din 2020 până în 2023, astfel, din punct de vedere cultural, în afară de câteva concerte de muzică de popularizare cu scop caritabil, italienii orădeni nu au reușit să organizeze nimic relevant, temeinic și cu caracter unitar, iar Asociația „Italiani în Bihor” a pierdut prilejul de a se afirma ca pol cultural și de mecenat pentru promovarea valorilor culturale italiene, dovedind că și la această a patra încercare de constituire și-a pierdut prea repede „suflul” asociativ, că noua structură este folosită adesea ca trambulină socială pentru captarea atenției și a bunăvoinței autorităților locale și obținerea unei imagini de grup favorabile, în fine că grupul italian postdecembrist nu a atins încă, după treizeci de ani, maturitatea necesară și atitudinea dezinteresată pentru a forma un grup unitar cu intenții clare și scopuri care să depășească interesele personale tacite.

În concluzie, fără a deveni vreodată minoritate națională cu aspirații hegemonice, comunitatea italiană din Oradea, într-o oarecare măsură similară celei evreiești din epoca antebelică, contribuie semnificativ la formarea mediului burghez actual al urbei și al județului. Pentru italienii de astăzi, italienească *casa* – pronunțat *caza*, rămâne însă Italia, patria-mamă. Apusul unei comunități melancolice, nostalgice, tulburate până la extincție de evenimente istorice (evreii), îi corespund la polul opus, zorile grupului italienilor din urbe, „noii evrei”, gata să deschidă oricând un magazin, o mică sau mare afacere, în prelungirea uneia sau în concurență cu alta, să negocieze, să muște din felia de piață a unei alte firme („*fare la cresta*” – expresie frecvent auzită

¹⁸ Arhiva Asociației Italiani în Bihor.

în întâlnirile de grup, care semnifică obținerea de profit în dauna altcuiva), să cumpere un lot de pământ pe care să-l lipească de altul, să negocieze un comision, să participe la o licitație publică¹⁹, să construiască un bloc de locuințe, să încheie un parteneriat public-privat, privat-privat, un acord de colaborare, un protocol, să introducă zboruri din și către Italia, din veșnic nefuncționalul și ocolitul aeroport orădean, și, nu în ultimul rând, să facă binefacere, în spirit tradițional catolic, dar și pentru a câștiga prestigiu, a-și asigura respectul și bunăvoința populației-gazdă (indistinct români și maghiari) și a autorităților locale. Un aspect pe care, surprinzător – față de marea tradiție italiană – îl pierd din vedere italienii contemporani, este cel cultural în sens axiologic – mecenatul, tipic unei comunități mature, stabile, respectabile. Aprecierea și susținerea actului cultural reprezintă următoarea treaptă evolutivă a acestei comunități tinere și încă nestructurate și încă absorbite de nombrilism și de arivism socio-economic. Existența meteorică a unui Centru cultural italian la Oradea a avut doar efecte pe termen scurt și fără mari gesturi care să fi marcat conștiința publică și mai ales fără urme edite, ceea ce denotă imaturitate culturală și socială. Acest lucru însă este pe cale să se schimbe, datorită unei noi capacități de autorefecție a celor mai tineri antreprenori cu studii superioare sau cu necesități culturale de nivel mai ridicat decât predecesorii din primele două „valuri”.

În ciuda acestor neajunsuri, s-a consolidat un bun canal de comunicare între grupul italian fluid, încă marcat de aspirații dominante, și cel local, încă cu o atitudine de populație colonizată, balanță care însă s-a echilibrat tot mai mult în ultimi ani la Oradea, pe măsură ce populația locală cunoaște bunăstarea materială și se scutură de vechile cutume comuniste și cele tipice unei economii emergente. Relații permit astfel ca prin „limbacultură” ca instrument privilegiat, să se producă o „reromanizare” pe teritoriul varadin în ambele sensuri – pentru prima dată în istoria prezenței italiene la Oradea, de la fondarea acesteia. Ceea ce mai trebuie adăugat acestui melanj fertil de înnoire socială și culturală este un „sprint” educativ intercultural de creștere concomitentă care să ridice nivelul cultural al urbei în favoarea tuturor concuitorilor săi, indiferent de proveniență.

¹⁹ Pe o pagină de social media a Primăriei Oradea, s-a anunțat chiar în momentul definitivării prezentului studiu: „Asocierea formată din Initiative Exclusiv Consulting Management - lider de asociere, E.T.S. S.P.A. Engineering and Technical Services - asociat 1 și 3TI Progetti Italia - Ingegneria Integrata S.P.A. - asociat 2 este singurul ofertant care a depus o ofertă pentru obiectivul „Servicii de supervizare, inginerie, managementul implementării, asistență tehnică - dirigenție de șantier, SSM și verificare atestată pentru obiectivul de investiții Construire și dotare corp clădire destinat secțiilor de boli infecțioase și pneumologie» la noul spital de boli infecțioase și pneumologie, care urmează să fie ridicat pe str. Vlădeasa. Valoarea estimată a achiziției este de 5.749.793,79 lei.” – un exemplu de participare la marile opere publice al firmelor italiene sau cu capital italian. Sursa web: (<https://www.facebook.com/photo/?fbid=735801808578246&set=a.248714033953695>) (accesat: 17.11. 2023).